

Magdalena Sosnowska-Łozińska

GENEZA, POWSTANIE I DZIAŁALNOŚĆ BANKU POLSKIEGO W LATACH 1828–1885

1. Wstęp

Powstanie Banku Polskiego (1828 r.), będącego odpowiednikiem współczesnego Narodowego Banku Polskiego, związane było ściśle z potrzebą zmian ustroju pieniężnego Polski końca XVIII wieku. W okresie tym dawał się odczuć brak w obiegu pieniądza kruszcowego, co wiązało się z koniecznością wypuszczenia pieniądza papierowego (tzw. biletu bankowego). W publicznej dyskusji na ten temat, której efektem były liczne projekty dotyczące emisji banknotów¹, zgłaszano propozycje stworzenia banku, który miał być odpowiedzialny za takie zadanie. Projekty – w przeważającej większości – nie zawierały jednak szczegółowych propozycji określających strukturę i funkcjonowanie pierwszego banku emisyjnego w Polsce. Ich autorzy kładli bowiem nacisk na problematykę emisyjną, a nie na rozwiązania instytucjonalne.

Biorąc pod uwagę poruszaną w niniejszej publikacji problematykę, omówienie genezy Banku Polskiego ograniczone zostanie do krótkiego zaprezentowania projektów (czy często jedynie idei), które spotkały się z największym zainteresowaniem współczesnych i miały wpływ na ostateczny kształt przyjętych regulacji prawnych.

2. Idea utworzenia banku państwowego w latach 1763–1828

Po raz pierwszy potrzebę założenia banku o charakterze publicznym zaakcentował Stanisław Konarski w czwartym tomie dzieła pt. *O skutecznym rad sposobie*, wydanym w 1763 r. Autor nie podawał jednak żadnych

---

¹ Więcej na temat projektów emisji tego okresu pisze T.J. Buczkowski, *Pieniądz i kredyt w okresie rozbiorów* [w:] *Bank Polski 1828–1928 dla upamiętnienia stoletniego jubileuszu otwarcia*, Warszawa 1928, s. 20–21.

szczegółowych informacji na temat funkcjonowania takiej instytucji, ograniczając się jedynie do wyrażenia opinii, iż bank powinien działać podobnie jak bank angielski, holenderski, szwedzki lub genueński². Dzieło to nie miało charakteru projektu, który określiłby podstawowe rozwiązania instytucjonalne. Jest jednak przykładem na to, iż zauważony został problem braku w państwie polskim banku o charakterze publicznym, państwowym. Istniało już wtedy bankierstwo prywatne, nie mogło ono jednak w pełni – jako rodzaj działalności prywatnej – spełnić oczekiwań dotyczących m.in. wspierania rozwoju gospodarczego państwa³.

W 1774 r. pojawił się projekt autorstwa ks. Augusta Sułkowskiego, wojewody gnieźnieńskiego. Zakładał on, że należy pomnażać dochody Rzeczypospolitej przez ustanowienie banku, który płaciłby prowizję według zasad określonych w samym projekcie. Praca ta nie była jednak przedmiotem poważniejszej debaty⁴. Nigdy też nie została ona wydrukowana i nie stała się przedmiotem prac komisji sejmowych⁵.

Kolejne lata przynoszą większe zainteresowanie problematyką utworzenia banku prowadzącego działalność kredytową na rzecz państwa i społeczeństwa oraz zagadnieniem emisji pieniądza papierowego⁶. W 1776 r. do Rady Nieustającej wpływa projekt autorstwa bankiera Ziemanna⁷, zakładający utworzenie w Warszawie lombardu. Stał się on przedmiotem pracy Komisji Policji, lecz został odrzucony⁸.

W 1777 r.⁹ pojawił się projekt bezimiennego autora, o którym wiadomo jedynie, iż był Polakiem. Proponował on stworzenie banku, a „dla zaradzenia brakowi funduszków proponował papierową monetę, opartą na ziemi”¹⁰. Propozycja ta nie stała się przedmiotem zainteresowania ani władz, ani opinii publicznej.

Rok 1780 przyniósł kolejny projekt, który stał się przedmiotem prac Sejmu. W tym samym roku sprawą powołania do życia banku, nazywanego Bankiem

---

² A. Grodek, *Idea Banku Narodowego (geneza Banku Polskiego 1763–1828)*, Warszawa 1936, s. 17; J. Kowalczyk, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2001, s. 97–98.

³ Problematyka powstania i rozwoju bankierstwa na ziemiach polskich do momentu powstania Banku Polskiego w 1828 r. została przedstawiona m.in. w pracy: S.A. Kempnera, *Bankierstwo w dawnej Polsce i w epoce stanisławowskiej* [w:] *Dzieje gospodarcze Polski porozbiorowej w zarysie*, red. S.A. Kempner, t. I, Warszawa 1920, s. 57–68; T.J. Buczkowskiego, *Pieniądz i kredyt...*, s. 3–20; S. Karpińskiego, *Zasady działalności banków i zarys historyczny głównych epok ich rozwoju*, Warszawa 1898, s. 97–100.

⁴ S. Karpiński, *Zasady działalności banków...*, s. 99.

⁵ T.J. Buczkowski, *Pieniądz i kredyt...*, s. 20.

⁶ A. Grodek, *Idea Banku Narodowego...*, s. 19.

⁷ Brak imienia w materiałach źródłowych.

⁸ T.J. Buczkowski, *Kredyt i pieniądz...*, s. 20.

⁹ Datę tę podaje T.J. Buczkowski, *Pieniądz i kredyt...*, s. 20.

¹⁰ S.A. Kempner, *Bankierstwo w dawnej Polsce...*, s. 68.

Krajowym, zajęła się deputacja, której zadaniem miało być przygotowanie odpowiednich własnych rozwiązań. Potwierdzeniem tego jest dokument pt. „Projekt do ustanowienia Banku Kraiowego (na Sejmie 1780) przez deputacją wyznaczoną uformowany”¹¹. W literaturze można znaleźć informację, że projekt założenia banku został zgłoszony na Sejmie w 1784 r. Niestety, Sejm nigdy nie uczynił go przedmiotem swoich obrad¹².

Do pewnego przełomu doszło w roku 1786, kiedy inicjatywa założenia banku wypłynęła od samego króla. W propozycjach „od tronu” władca wezwał zgromadzone stany, aby wyznały osoby, które miałyby przyjmować i rozpatrywać wszystkie projekty dotyczące „banków, lombardów, asekuracji i tym podobnych ustanowień”¹³. Efektem pracy tej grupy miało być stworzenie jednego projektu, będącego „optymalnym” w ówczesnych warunkach, i przedstawienie go pod obrady kolejnego sejmiku ordynaryjnego w celu uchwalenia i wykonania. Kilku posłów przemawiało w tej sprawie, popierając królewską propozycję (byli to m.in. Jan Zyberk i Władysław Guzowski)¹⁴, Sejm jednak nie uczynił tej kwestii przedmiotem swych obrad i sprawie nie nadano dalszego biegu. Wnioskowana przez Stanisława Augusta Poniatowskiego komisja nigdy nie powstała¹⁵.

Żaden z wyżej wspomnianych projektów przedstawianych w latach 1763–1786 nie spotkał się z właściwym rozważeniem i przyjęciem. Można stwierdzić, że w tym okresie dziejów państwa polskiego kwestia powołania banku nie była rozumiana jako konieczność. Przełom polegający na zwiększeniu zainteresowania problematyką banku nastąpił w kolejnych latach. Ogłaszane i przedstawiane były liczne rozwiązania, choć ich propagowanie spotykało się z różnym przyjęciem. Wśród nich na uwagę zasługuje praca: Świtowskiego¹⁶ (1788), Ossowskiego (1789), Kazimierza Konstantego Platera pt. „O banku narodowym w Polsce ustanowić się łatwo mogącym” (1789)¹⁷, Andrzeja

---

¹¹ T.J. Buczkowski, *Pieniądz i kredyt...*, s. 20, S. Karpiński, *Zasady działalności banków ...*, s. 99.

¹² Djarjusz sejmiku ordyn. 1784, s. 301 i 322 – głosy wojewody mazowieckiego Małachowskiego i marszałka nadwornego Wielkiego Księstwa Litewskiego Jana Potockiego [za:] A. Grodek, *Idea Banku Narodowego...*, s. 19.

¹³ „Gazeta Warszawska” 1786, nr 83 (z 18 października 1786) [za:] A. Grodek, *Idea Banku Narodowego...*, s. 19; wspomina również o tym S. Karpiński, *Zasady działalności banków...*, s. 99.

¹⁴ *Zbiór mów, głosów, przemówień na Sejmie Roku 1786*, Warszawa 1787, s. 464 i 473 [za:] A. Grodek, *Idea Banku Narodowego...*, s. 20.

¹⁵ „Gazeta Warszawska” 1786, nr 83 (z 18 października 1786) [za:] A. Grodek, *Idea Banku Narodowego...*, s. 20.

¹⁶ W opracowaniu źródłowym brakuje imion niektórych autorów.

¹⁷ Praca o tym tytule przypisywana jest przez S.A. Kempnera nieznanemu z nazwiska autorowi, który miałby wydać ją w 1790 i 1791 r.; por. S.A. Kempner, *Bankierstwo w dawnej Polsce...*, s. 68. Z kolei J. Kowalczyk w pracy *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2001, s. 98

Kapostasa pt. *Planta ułożenia Banku Narodowego* (1790), Jezierskiego pt. *Proiekt Banku Narodowego* (1790), Karola Glawe'a (1790) oraz nieznanych autorów pt. *Układ ogólny dwóch Banków dla Rzeczypospolitej, jednego na dobra ziemskie a drugiego na dobra ruchome* (ok. 1790), *Bank Kraiowy, projekt do prawa na 4-letni Sejm* (1790), *Projekt (na?) Bank Nacyonalny* (ten ostatni znaleziony w zbiorach marszałka Małachowskiego)¹⁸. Obok wyliczonych projektów pojawiały się publikacje, które miały charakter polemiczny bądź krytyczny. Drukowane były w czasopiśmie – jak praca Świtkowskiego w „Pamiętniku Historyczno-Politycznym”, a także w osobnych broszurach – jak praca Fryderyka Moszyńskiego pt. *Obserwacye nad projektem o ustanowieniu fabryk kraiowych, oczyszczeniu rzek, kopaniu kanałów y założeniu Banku Narodowego* (Warszawa 1790) oraz nieznanego autora pt. *Uwagi nad asygnatami czyli kartami Banku Narodowego* (1794)¹⁹.

Należy zaznaczyć, że największe zainteresowanie wzbudziły projekty ks. Ossowskiego oraz Andrzeja Kapostasa²⁰. Miało to najprawdopodobniej związek z faktem, iż zawierały one szczegółowe rozwiązania, które mogły być podstawą przyszłej regulacji dotyczącej funkcjonowania banku²¹ i z tego względu zasługują na większą uwagę.

Ks. Michał Ossowski, główny kierownik domu bankowego Prota Potockiego²², później pełnomocnik bankiera holenderskiego de Haäna, zwrócił uwagę w projekcie na starostwa, wójtostwa i królewszczyzny jako na potencjalne źródło uzyskania kapitału powiększającego dochody skarbu państwa polskiego²³. Według planu Ossowskiego ich wartość wynosiła ok. 300 milionów złotych. Zdawał sobie sprawę z trudności w spieniężeniu tak dużego majątku, proponował więc wypuścić bilety skarbowe na 18–20 milionów złotych, które należało umarzać w ciągu 10–12 lat wpływami ze sprzedaży²⁴. Propozycja zakładała jednocześnie, że obligacje pełniłyby funkcje pieniężne. Istotną wadą był brak określenia zasad wymiany biletów skarbowych na monety²⁵. Pomysł Ossowskiego spotkał się żywą reakcją, w tym również polemiczną. Przeciwnicy zaproponowanych rozwiązań wskazywali na niepowodzenia, jakie miały miejsce w państwach wprowadzających podobne rozwiązania. Jednocześnie należy

---

stwierdza, iż projekt ten był projektem Andrzeja Kapostasa, wydanym w 1789 r., poprzedzającym pracę *Planta ułożenia Banku Narodowego z 1790 r.*

¹⁸ T.J. Buczkowski, *Pieniądz i kredyt...*, s. 21

¹⁹ *Ibidem*, s. 21 i 22.

²⁰ Potwierdzeniem tego jest fakt, iż większość autorów zajmujących się tematyką genezy Banku Polskiego poświęca sporo uwagi projektom wymienionych autorów.

²¹ T.J. Buczkowski, *Pieniądz i kredyt...*, s. 22.

²² S.A. Kempner, *Bankierstwo w dawnej Polsce...*, s. 68.

²³ S. Karpiński, *Zasady działalności banków...*, s. 99.

²⁴ *Zob. ibidem*, s. 99 i 100.

²⁵ S.A. Kempner, *Bankierstwo w dawnej Polsce...*, s. 68.

zauważyć, że projekt Ossowskiego został wykorzystany przez Sejm Czteroletni. W styczniu 1789 r. poseł nurski o nazwisku Zieliński złożył ten właśnie projekt do łaski marszałkowskiej. Projekt został odesłany „deputacji do ułożenia projektów podatków”, lecz – mimo starań wielu posłów – Sejm nie uczynił go przedmiotem swoich obrad²⁶. Sięgnięto po niego ponownie w 1791 r., kiedy to wyłoniono specjalną delegację mającą przedstawić Sejmowi projekt sprzedaży dóbr narodowych oraz pokrywania wydatków przez emisję biletów skarbowych, umarzanych z pieniędzy pochodzących właśnie ze sprzedaży. Propozycja emisji wzbudzała obawy. Dopiero wyznaczona przez Radę Zastępczą Tymczasową specjalna komisja do spraw opracowania ustawy przyjęła projekt w całości (częściowo uchwalony przez Sejm Czteroletni). Sejm zajął się jednak tylko kwestią sprzedaży królewskiej, pomijając problem emisji²⁷.

Wprowadzenie projektu Ossowskiego należy zakwalifikować jako próbę powołania do życia podmiotu o charakterze emisyjnym, a niepowodzenie w tym zakresie można wiązać ze szczególną sytuacją polityczną Rzeczypospolitej.

Projekt Andrzeja Kopostasa, bankiera i kupca warszawskiego, został w 1790 r. przedstawiony Sejmowi, a także opublikowany w broszurze pt. *Planta ułożenia projektu Banku Narodowego*²⁸. Autor proponował założenie instytucji regulującej kredyt oraz wprowadzenie do obiegu pieniądza papierowego. Zakładał utworzenie banku państwowego, który będzie posiadał przywilej emisyjny do wysokości 40 milionów złotych, przy rezerwie kruszcowej w wysokości 10 milionów złotych. Kopostas zaproponował, aby połowę wysokości należności podatkowych na rzecz państwa podatnicy płacili w monetach, połowę zaś w bilonie. To miało zmusić Polaków do wymiany monety na pieniądz papierowy i to właśnie z tej operacji spodziewał się Kopostas uzyskać 10 milionów złotych, która to kwota miała być wspomnianą rezerwą kruszczową, zabezpieczającą pozostały kontyngent emisji. Po zgromadzeniu większej ilości gotówki miano wypuścić akcje na kwotę 10 milionów złotych. Tak zdobyty kapitał tworzyłby tzw. „Mons pietatis”, udzielającą pożyczek z zabezpieczeniem hipotecznym i pod zastaw ruchomości. Ta instytucja miałaby także prawo emisji dalszych 40 mln biletów. Ważnym założeniem było utrzymywanie co najmniej 50-procentowego pokrycia emisji²⁹. Propozycja Kopostasa spełniała wszelkie warunki do tego, by móc zostać uznana za projekt nadający się do zatwierdzenia przez Sejm, a tym samym mogący być podstawą regulacji prawnych. Było to opracowanie szczegółowe, zawierające wszelkie objaśnienia, które były konieczne do jego analizy. Wprowadzenie projektu pod obrady Sejmu

---

²⁶ Zob. Djarjusz sejmu ordyn. 1788, Warszawa 1788, t. II, cz. I, s. 14, 67, 140/1, 154, 324; cz. II, s. 173/4 [za:] A. Grodek, *Idea Banku Narodowego...*, s. 24.

²⁷ T.J. Buczkowski, *Pieniądz i kredyt...*, s. 24.

²⁸ S. Karpiński, *Zasady działalności banków...*, s. 100; T.J. Buczkowski, *Pieniądz i kredyt...*, s. 21.

²⁹ T.J. Buczkowski, *Pieniądz i kredyt...*, s. 22.

wnioskował Jacek Jezierski, kasztelan łukowski. Ostatecznie jednak Sejm nie zajął się tymi rozwiązaniami³⁰.

Przełomem w kwestii wprowadzenia emisji pieniądza papierowego było powstanie kościuszkowskie. Tadeusz Kościuszko w uniwersale z dnia 10 maja 1794 r. zapowiadał emisję „papierów narodowych”³¹. Ukonstytuowany rząd powstańczy – Rada Najwyższa Narodowa – powołał dnia 8 czerwca 1794 r. Komisję Biletów Skarbowych, mającą pełnić zadania instytucji emisyjnej, i uchwalił emisję 60 mln zł. Nie powołano jednak „typowego” banku emisyjnego, a ostatecznie po upadku insurekcji wypuszczone bilety przestały być używane w obiegu. Była to naturalna konsekwencja faktu, iż państwa zaborcze nie uznawały rządu powstańczego, a tym samym jego decyzji, również tych dotyczących emisji pieniądza³².

3. Powstanie Banku Polskiego w 1828 r

W 1821 r. ministrem skarbu został ks. Ksawery Drucki-Lubecki. Prowadził on złożoną politykę finansową państwa, której istotnym elementem było powołanie do życia publicznego dwóch instytucji: Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w 1825 r., a po trzech latach w 1828 r. Banku Polskiego. Obie te instytucje miały być ze sobą ściśle powiązane.

W pracach przy przygotowywaniu aktów prawnych mających być podstawą działalności BP zaangażował Lubecki hr. Ludwika Jelskiego, później pierwszego prezesa Banku. Jelski wyjechał za granicę i tam studiował statuty „obcych” banków po to, aby „zapożyczyć” najkorzystniejsze dla państwa polskiego rozwiązania. Ponadto miał starać się o korzystną sprzedaż listów zastawnych, środki z których – wraz z rezerwą kasową skarbu – miały stanowić kapitał zakładowy banku. Ks. Drucki-Lubecki mógł uzyskać pożyczkę na kapitał zakładowy od kapitalistów zagranicznych, to jednak uzależniłoby krajową instytucję emisyjną od państw obcych, czego minister chciał najwyraźniej uniknąć. Jednocześnie Lubecki prowadził politykę mającą na celu uzyskanie w Petersburgu zgody na powołanie banku. Niejednokrotnie kierował się przy tym metodą „faktów dokonanych”. Przykładem na to jest dokonywanie wydatków na gmach przyszłego banku jeszcze przed jego formalnym powołaniem do życia³³, częste publiczne zapowiedzi utworzenia tej instytucji oraz prawne powiązanie

³⁰ S. Karpiński, *Zasady działalności banków...*, s. 100.

³¹ T.J. Buczkowski, *Pieniądz i kredyt...*, s. 24.

³² A. Grodek, *Idea Banku Narodowego...*, s. 26.

³³ Zgodę na te wydatki wydał Mikołaj I, co jest odczytywane jako zgoda monarchy na powstanie takiej instytucji, wydana jeszcze przed formalnym powołaniem banku – zob. L. Gluck, *Bank Polski 1828–1885 – fakty i problemy* [w:] *Bank Polski 1828–1885. Dla upamiętnienia 160. rocznicy otwarcia Banku Polskiego*, Warszawa 1988, s. 145.

BP z Towarzystwem Kredytowym Ziemskim³⁴. Projekt przepisów o Towarzystwie Kredytowym Ziemskim uchwalony został przez Izbę Poselską i Senat w dniach 21 maja i 3 czerwca 1825 r., otrzymując sankcję królewską w dniu 13 czerwca 1825 r. Prawo to wyraźnie przewidywało utworzenie Banku, gdyż zakładało ściśle powiązanie obu wspomnianych instytucji m.in. przez możliwość udzielania TKZ kredytu właśnie przez Bank Polski (art. 130 i 132 prawa o ustanowieniu Towarzystwa Ziemskiego³⁵), a także obowiązek deponowania przez TKZ określonych przez prawo walorów w tym banku (art. 113 prawa o ustanowieniu Towarzystwa Ziemskiego)³⁶. Wszystkie te działania zmierzały do wywarcia presji na Petersburg w kwestii powołania Banku Polskiego.

W październiku 1827 r. w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu opracowano odezwę adresowaną do Rady Administracyjnej, w której zwracano uwagę na konieczność utworzenia „Banku Publicznego” i określono główne kierunki jego działalności³⁷. Powołanie banku argumentowano potrzebą: realizacji zobowiązań Skarbu, utrzymania odpowiedniego kursu papierów publicznych oraz poddźwignięcia fabryk, rękodzieła i zakładów przemysłowych. Nie można jednoznacznie stwierdzić, czy dokument ten był autorstwa ks. Druckiego-Lubeckiego, jednak przyjmuje się, że powstał z jego inspiracji³⁸. Książę, jako minister skarbu, podjął się „przeforsowania” tego projektu w Petersburgu. W grudniu 1827 r. Lubecki przedstawił projekt Mikołajowi I i uzyskał jego wstępną zgodę. Przed udzieleniem ostatecznej sankcji przez monarchę Drucki- Lubecki zmuszony został do konfrontacji z krytycznie nastawionym otoczeniem Mikołaja I. Zadanie to nie było łatwe, gdyż projekt utworzenia Banku Polskiego spotkał się z ostrą krytyką ze strony Jegora Francowicza Kankrina, pełniącego od 22 kwietnia 1823 r. funkcję ministra finansów. Twierdził on, iż nowa instytucja przyczyni się do powstania sytuacji faworyzowania polskich przemysłowców, szczególnie działających w przemyśle sukienniczym (m.in. w związku z możliwością wydawania przez Bank świadectw na bezcłowy przewóz towarów polskich do Rosji)³⁹, co będzie szkodliwe dla przemysłu rosyjskiego. W latach 1827 i 1828 miała miejsce ożywiona wymiana korespondencji między oponentami. Nie zdołali tą drogą dojść do porozumienia, w związku z czym Mikołaj I doprowadził do spotkania

---

³⁴ T.J. Buczkowski, *Skarbowa i finansowa polityka Lubeckiego* [w:] *Bank Polski 1828–1928 ...*, s. 54.

³⁵ Prawo o ustanowieniu Towarzystwa Ziemskiego w Królestwie Polskim (Dziennik Praw z 1825, t. IX, s. 185–333).

³⁶ L. Gluck, *Bank Polski 1828–1885...*, s. 21; H. Radziszewski, *Bank Polski*, Warszawa 1910, s. 4.; S. Stępek, *Historia gospodarcza Polski*, t. II: *Czasy porozbiorowe do 1918 roku*, Poznań 1950, s. 183.

³⁷ H. Radziszewski, *Bank...*, s. 5–9.

³⁸ *Ibidem*, s. 6.

³⁹ *Ibidem*, s. 10.

ministrów w dniu 8 stycznia 1828 r. Nie dało ono jednak żadnych rezultatów, wobec czego monarcha powierzył rolę arbitra w sporze przewodniczącemu Rady Państwa księciu Wiktorowi Koczubejowi. Następnie sprawa znalazła się na forum Komitetu Finansów, gdzie 20 stycznia 1828 r. – pod nieobecność Kankrina – Lubecki przeforsował swoje stanowisko⁴⁰. Kilka dni później 29 stycznia 1828 r. tekst postanowienia królewskiego o utworzeniu i zakresie działania Banku Polskiego⁴¹ uzyskał formalną sankcję monarszą, a następnie został kontrasygnowany przez ministra prezydującego w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu ks. Druckiego-Lubeckiego oraz ministra sekretarza stanu Stefana hr. Grabowskiego⁴².

Bank Polski powołany został w drodze postanowienia królewskiego, zgodnie z kompetencjami monarchy wynikającymi z art. 163 Konstytucji Królestwa Polskiego. Wywołało to liczne spory i spotkało się z zarzutem niekonstytucyjności tego aktu prawnego, co było podnoszone przez opozycję sejmową, Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia, a także przez Mikołaja N. Nowosilcowa. Argumentem za takim stanowiskiem był fakt, iż akt konstytuujący Bank Polski wydany został bez udziału Sejmu⁴³. Podłożem dla takich dyskusji stały się przepisy Konstytucji Królestwa Polskiego, które w sposób nieprecyzyjny określały kompetencje prawodawcze Sejmu. Zgodnie z art. 90 Sejm naradzał się nad wszystkimi projektami „do praw cywilnych, kryminalnych lub administracyjnych”, które przesłane mu zostały przez króla lub Radę Stanu. Naradzał się także – zgodnie z wezwaniem panującego – nad zwiększeniem lub zmniejszeniem podatków, nakładów i wszelkich ciężarów publicznych, nad zmianą, jakiej by wymagały, nad najlepszym i najsprawniejszym sposobem ich rozkładu, nad układaniem budżetu przychodów i rozchodów, nad urządzeniem systemu menniczego, powołaniem do wojska, jak i nad tym, co Sejmowi zostałyby przekazane przez panującego (art. 91 Konstytucji Królestwa Polskiego). Każdy projekt przyjęty przez Izbę Poselską i Senat był poddany sankcji królewskiej (art. 104 Konstytucji Królestwa Polskiego) i wtedy zamieniał się w prawo, którego ogłoszenie miało być rozkazane przez króla (art. 105 Konstytucji Królestwa Polskiego). Konstytucja przewidywała więc precyzyjnie, jakie dziedziny życia społecznego wymagają dla swojej regulacji prawnej procesu ustawodawczego z udziałem Sejmu.

---

⁴⁰ L. Gluck, *Bank Polski 1828–1885...*, s. 26.

⁴¹ Postanowienie królewskie w sprawie utworzenia i zakresu działania Banku Polskiego, 29 styczeń 1828 r. (Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. XII, nr 47, s. 199–153), dalej jako „postanowienie o BP”.

⁴² A. Peretz, *Instytucje Banknotowe. Ich historia, znaczenie i działalność*, Warszawa 1913, s. 208; H. Radziszewski, *Bank...*, s. 27.

⁴³ H. Radziszewski, *Bank...*, s. 27.

Poza wymienionymi przez Konstytucję dziedzinami, dla których zarezerwowany był proces legislacyjny z udziałem Sejmu, Konstytucja przewidywała szerokie normatywne kompetencje monarchy, które obejmowały wszystkie pozostałe dziedziny. Zgodnie z art. 163 Konstytucji cokolwiek nie jest przedmiotem statutu organicznego, księgi praw i nie powinno być odesłane do Sejmu, „będzie urządzonem przez postanowienia królewskie lub przez przepisy rządowe”. Postanowienie o BP było więc wydane w trybie przewidzianym przez art. 163 Konstytucji, a stawiane zarzuty miały na celu zdyskredytowanie nowo powstałej instytucji⁴⁴. Ks. Drucki-Lubecki zaryzykował takie rozwiązanie z jednego powodu. Zdawał sobie sprawę z faktu, że niektóre przepisy projektu utworzenia BP napotkają sprzeciw nie tylko w Petersburgu, ale także w Sejmie w Warszawie. To mogło bardzo wydłużyć proces tworzenia tej instytucji, a nawet zakończyć go fiaskiem⁴⁵.

4. Organizacja Banku Polskiego

Prawną podstawą funkcjonowania Banku Polskiego i jego organów były dwa dokumenty: postanowienie królewskie z dnia 28 stycznia 1828 r. w sprawie utworzenia i zakresu działania Banku Polskiego oraz postanowienie z dnia 31 stycznia 1828 r. o powołaniu „członków banku”, czyli jego władz. Zgodnie z art. 24 postanowienia o BP Bank miał mieć „pięciu członków”, a mianowicie: prezesa, wiceprezesa i trzech dyrektorów, którzy powoływani byli przez króla na wniosek ministra przychodów i skarbu. Stanowili oni Dyрекcję Banku⁴⁶, będącą organem działającym na zasadzie kolegalności. Zostało to wyraźnie wyrażone w art. 25 postanowienia o BP, który to przepis określa, że decyzje Dyrekcja podejmować będzie większością głosów przy obecności co najmniej trzech osób. W przypadku równości głosów rozstrzygać miał głos „prezdującego” – przez co należy zapewne rozumieć osobę przewodniczącą. Gdyby jednak przewodniczący lub dyrektor wchodzący do tego kolegalnego organu nie podzielał zdania większości, mógł zażądać, aby wykonanie rozważanej kwestii zostało zawieszona i przekazane do ostatecznego rozstrzygnięcia ministrowi przychodów i skarbu. Wspomniany minister miał więc możliwość wpływania na kierunek działalności banku nie tylko w drodze możliwości przedstawiania

---

⁴⁴ L. Gluck, *Uruchomienie działalności Banku Polskiego w roku 1828* [w:] *Bank Polski 1828–1885...*, s.189 i 190.

⁴⁵ L. Gluck, *Bank Polski 1828–1885...*, s. 26.

⁴⁶ Dla działających kolegalnie członków Banku nazwę „Zarząd” przyjmuje T.J. Buczkowski – *Charakterystyka statutu banku* [w:] *Bank Polski 1828–1928...*, s. 56. Z kolei A. Peretz w swojej pracy pt. *Instytucje Banknotowe...*, s. 214, a także H. Radziszewski w pracy *Bank Polski* posługują się określeniem „Dyrekcja Banku”.

monarsze kandydatów do Dyrekcji Banku, ale także przez fakt kompetencji rozstrzygnięcia kwestii merytorycznych dotyczących działalności banku w sytuacji braku porozumienia między członkami Dyrekcji.

Królewskie postanowienie o BP wyposażyło członków Banku, a więc prezesa, wiceprezesa i trzech dyrektorów, w immunitet. Zgodnie z art. 43 osoby pełniące te funkcje nie mogły być pociągane do odpowiedzialności za swoje decyzje lub czynności dokonywane z polecenia ministra przychodów i skarbu, jeżeli nie wykraczały poza zadania i funkcje wynikające z postanowienia. Jednocześnie żaden rozkaz nie mógł być usprawiedliwieniem dla działań, które miały charakter zachowań niezgodnych z tym prawem, jak: przeznaczanie funduszy kasy umorzenia lub kasy depozytowej, zastawionych towarów, papierów wartościowych lub kosztowności na cel niezgodny z ich przeznaczeniem, przekroczenie emisji ilości biletów bankowych ponad zakres określony w art. 22 i art. 23 postanowienia o BP, naruszenie funduszy bankowych i przeznaczenie ich na cel niezgodny z prawem czy niewykonanie prawomocnego wyroku. W przypadku popełnienia takich czynów członkowie Banku – jak ich określa postanowienie królewskie o BP – ponosili odpowiedzialność osobistą i majątkową.

Postanowienie królewskie przewidywało bezpośredni nadzór ministra przychodów i skarbu nad Bankiem Polskim, nakładając na Bank – w art. 42 postanowienia o BP – obowiązek zdawania ministrowi raportu z dokonywanych czynności. Skoncentrowanie w jednym ręku kompetencji w zakresie kreowania składu Dyrekcji i nadzoru nad Bankiem Polskim mogło w przyszłości stwarzać pewne trudności. Z tego powodu w Banku funkcjonował jeszcze jeden organ o charakterze kontrolnym⁴⁷, niezależny od władz. Była to Komisja Umorzenia Długu Krajowego, w skład której wchodziłi wyznaczeni przez króla dwaj członkowie Senatu, dwaj członkowie Izby Poselskiej oraz jeden z dyrektorów Banku (art. 26 postanowienia o BP). Komisja posiadała szerokie kompetencje. Do jej obowiązków należało czuwanie nad transakcjami bankowymi (miała wgląd w każdy szczegół takiej operacji), badanie ksiąg i inwentarzy, sprawdzanie obliczeń, depozytów, wykazanych zysków, a także kontrola nad drukiem i emisją banknotów⁴⁸. Art. 28 postanowienia o BP stanowił, że w przypadku gdy Bank nie będzie „czynił zadość uwagom tej Komisji”, będzie ona mogła przedstawić zaistniały problem ministrowi przychodów i skarbu, namiestnikowi Królestwa albo samemu monarsze, jeżeli uzna to za konieczne. Kompetencje kontrolne Komisji były więc szerokie. Stanowiła ona ponadto

---

⁴⁷ S. Stępek, *Historia gospodarcza...*, s. 184.

⁴⁸ T.J. Buczkowski, *Charakterystyka statutu...*, s. 56.

organ, do którego każdy klient Banku mógł zwrócić się z zażaleniem i żądaniem wyjaśnień⁴⁹.

Postanowienie o BP w art. 29 przewidywało funkcjonowanie w strukturach Banku sześciu radców handlowych, wybieranych przez Zgromadzenie Kupców Warszawskich spośród „kupców, fabrykantów lub innych osób trudniących się handlem lub przemysłem”.

Postanowienie wprowadzało obowiązek rotacji połowy składu osobowego radców co dwa lata. Funkcje radców sprowadzały się do zadań doradczych „w czynnościach ściągających się do części handlowej i przemysłowej” Banku. Radcy zasiadać mieli „po trzech z głosem radzącym i czynić wniesienia, jakie za potrzebne uznają”. W sytuacji gdy zdania członków Banku, a więc osób wchodzących w skład Dyrekcji byłyby podzielone, a wszyscy obecni na posiedzeniu rady handlowi byłiby zgodnie w opozycji do większości – mieli możliwość żądania poinformowania o danej sprawie ministra przychodów i skarbu. Powodowało to wstrzymanie wykonania danej decyzji i przekazanie rozstrzygnięcia danej kwestii ministrowi (art. 30 postanowienia o BP).

5. Siedziba i oddziały Banku Polskiego

Bank Polski miał siedzibę w Warszawie (art. 1 postanowienia o BP). Od chwili swego powstania do 1865 r. nie miał oddziałów. Swoje czynności na prowincji wykonywał za pośrednictwem kas skarbowych, które obok kas miejskich, solnych, celnych i pocztowych miały obowiązek dokonywania wymiany monet na bilon i odwrotnie.

W latach 1831–1832 powstały dwie agentury Banku: w Kijowie i Berdyczowie. Miały one jednak charakter doraźny. Powstanie właściwych oddziałów miało miejsce dopiero w latach 1865–1875. Przyczyną tego był rozwój życia gospodarczego w Królestwie Polskim, z czym wiązał się większy obrót wekslowy. Aby ułatwić klientom Banku prowadzenie różnego rodzaju aktywności finansowej, Bank Polski otworzył oddziały, zwane kantorami, w: Łodzi (1865), Włocławku (1867), Lublinie (1870), Kaliszu (1872), Płocku (1872), Radomiu (1873), Częstochowie (1873), Piotrkowie (1875), Łomży (1875), Jędrzejowie (1875) (ten ostatni przeniesiono z czasem do Kielc)⁵⁰. Na początku swej działalności kantory miały dokonywać jedynie trzech rodzajów działalności: dyskontować weksle miejscowe, przyjmować kapitał na procent oraz na przekaz⁵¹.

---

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ S. Karpińskiego, *Zasady działalności banków...*, s. 100.

⁵¹ T.J. Buczkowski, *Charakterystyka statutu...*, s. 60.

6. Działalność Banku Polskiego

Podstawowe dwa kierunki działalności Banku Polskiego zostały wyraźnie wytyczone w art. 1 postanowienia o BP. Zgodnie z tym przepisem celem Banku miało być zaspokajanie długu publicznego oraz rozszerzanie handlu, kredytu i przemysłu narodowego. Obie te dziedziny aktywności Banku miały być prowadzone równolegle. Należy zauważyć, że pierwsze zadanie zostało w postanowieniu ujęte w sposób wyczerpujący. Ks. Lubecki zdawał sobie zapewne sprawę z faktu częstego nadużywania władzy przez państwo wobec instytucji bilateralnej, gdy chodzi o zdobycie pieniędzy lub uzyskanie kredytu. Z tego powodu wprowadzono do postanowienia szczegółowe regulacje, których zmianę mogły wprowadzić tylko obie izby sejmowe (art. 46 postanowienia o BP)⁵². Pewną gwarancję niezależności Banku wobec władz dawał art. 46 postanowienia o BP, który stanowił, iż wszystkie fundusze i wartości (takie jak wpływy na spłaty długów państwowych, depozyty i inne wartości powierzone Bankowi, także jego własne⁵³) są nietykalne i nie mogą być przeznaczone na inny cel niż ten, jaki wynika z przepisów prawa, a więc z ich „pierwotnego” przeznaczenia. Zapis taki oznaczał, że korzystanie z kredytu na pokrycie deficytu budżetowego, ewentualnie na nadzwyczajne wydatki państwowe, było zakazane.

Zaspokajanie długu publicznego sprowadzało się do kwestii regulowania finansów Królestwa Polskiego, obarczonych niedoborami wynikającymi z dawnych długów publicznych, oraz możliwości zaciągania nowych pożyczek⁵⁴. Na uwagę zasługuje fakt, że długi państwowe pochodziły jeszcze z czasów Księstwa Warszawskiego (tzw. dług dawny). Kwestię wzajemnych rozliczeń pomiędzy Królestwem Polskim, Prusami i Austrią z tego okresu regulowały tzw. traktaty wiedeńskie z 3 maja 1815 r. – wskazujące podział długów zewnętrznych i wewnętrznych Księstwa Warszawskiego, oraz konwencja berlińska z dnia 22 maja 1819 r. i konwencja wiedeńska z dnia 29 czerwca 1821 r. – określające ostatecznie, które z długów przypadają Królestwu Polskiemu. Ponadto Konstytucja Królestwa Polskiego w art. 158 stanowiła, iż dług publiczny jest „zaręczony”. Te właśnie okoliczności legły u podstaw wyposażenia BP w kompetencje dotyczące umarzania zadłużenia. Obsługiwanie i zaspokajanie długu publicznego stało się podstawowym zadaniem Banku. Umazanie długu publicznego miało odbywać się z funduszy skarbowych albo w drodze skupu obligacji (art. 8 postanowienia o BP)⁵⁵.

---

⁵² *Ibidem*, s. 56.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ S.A. Kempner, *Bank Polski [w:] Dzieje gospodarcze Polski porozbiorowej w zarysie*, red. S.A. Kempner, t. I, Warszawa 1920, s. 82.

⁵⁵ H. Radziszewski, *Bank...*, s. 22.

Rozszerzeniu uległy z czasem kompetencje Banku do obsługi tzw. nowego długu. Bank Polski kilkakrotnie „pomagał” Skarbowi (rządowi Królestwa) w zaciąganiu i umarzaniu nowych pożyczek. W 1829 r. BP przy pomocy domu bankowego Frenklów zaciągnął pożyczkę w wysokości 42 mln zł. Srebro z niej uzyskane przekazano do mennicy, a po przebicciu go na monety Królestwa zostało złożone w skarbcu jako pokrycie emisji banknotów⁵⁶. Kolejne pożyczki to: w 1834 r. pożyczka w wysokości 10 mln zł w obligacjach skarbowych, w 1835 r. pożyczka w wysokości 150 mln zł (na podstawie umów z bankami Fraenkla i Epsteina), w 1838 r. pożyczka w wysokości 35 mln zł, w 1841 r. pożyczka w wysokości 60 mln zł⁵⁷. Szczególne działania podjął Bank Polski w trakcie powstania listopadowego. Mimo wielkiej ofiarności Polaków w kraju środki na prowadzenie walki były ograniczone i skromne. W dniu 29 stycznia 1831 r. Sejm uchwalił konieczność zaciągnięcia pożyczki pod nazwą „pościłki polskie”. Miała ona wynieść 60 mln zł. Zabezpieczona została na wszystkich dochodach skarbowych i dobrach narodowych. Jej przeprowadzenie, a w przyszłości umorzenie powierzono Bankowi Polskiemu pod nadzorem Komisji Umorzenia Długu Publicznego. Pożyczka miała mieć charakter wewnętrzny. Bank w dniu 10 czerwca 1831 r. wystosował odezwę do obywateli zachęcającą do udziału w tym przedsięwzięciu. Wpływy z tego tytułu nie były jednak wystarczające⁵⁸. Starano się więc równocześnie, za pośrednictwem kupca francuskiego Ludwika Bire, osiadłego na stałe w Anglii, o zaciągnięcie w Anglii pożyczki w wysokości 4 mln funtów⁵⁹. Doszło do podpisania umowy z domem bankowym Wiliama Morgana, pożyczka jednak nie została zrealizowana⁶⁰.

Bank Polski nie tylko starał się realizować wspomniane pożyczki, ale także przyjmował składane przez ludność ofiary na potrzeby kraju oraz finansował zakupy broni dla powstania⁶¹. Działalność Banku Polskiego w sferze obsługi skarbu państwa była złożona i – analizując czasy powstania listopadowego – można stwierdzić, że władze banku reagowały na zmieniającą się sytuację polityczną i finansową szybko i sprawnie.

Ważnym uprawnieniem Banku Polskiego był przywilej emisyjny. Operacja emitowania banknotów jest traktowana w postanowieniu o BP w sposób ogólny. Art. 22 postanowienia, zamieszczony tuż po wyliczeniu wszystkich czynności bankowych, stanowił: „dla ułatwienia tych wszystkich czynności Bank mocen

---

⁵⁶ A. Jeziński, *Bank Polski 1828–1885*, „Bank i Kredyt” 1990, nr 5–6, s. 7; S. Karpińskiego, *Zasady działalności banków...*, s. 101.

⁵⁷ L. Gluck, *Bank Polski 1828–1885...*, s. 70; S. Karpińskiego, *Zasady działalności banków...*, s. 101.

⁵⁸ H. Radziszewski, *Bank...*, s. 136–139.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 143–145.

⁶⁰ S. Stępek, *Historia gospodarcza...*, s. 189.

⁶¹ Zob. H. Radziszewski, *Bank...*, s. 129–134, 145–149; T.J. Buczkowski, *Kapitał zakładowy i fundusze obce [w:] Bank Polski 1828–1928...*, s. 67–69; S. Stępek, *Historia gospodarcza...*, s. 189

jest wypuszczać bilety bankowe, tak aby bez najmniejszej zwłoki i bez żadnego potrącenia żądaniu zgłaszających się do wymiany tych biletów zadosyć uczynić był w stanie. Mocen jest także wypuszczać bilety kasowe (...)”. Jednocześnie w art. 23 zakładano, że wartość ogólna biletów bankowych i kasowych w żadnym przypadku nie może przewyższyć ilości funduszy stanowiących własność Banku. Oznaczało to, iż wartość emisji nie mogła przekroczyć wysokości kapitału zakładowego Banku. W momencie wyczerpania kontyngentu emisja musiała być wstrzymana, a jej zwiększenie wymagało podwyższenia kapitału zakładowego BP. Na początku działalności Bank Polski posiadał kapitał zakładowy w wysokości 30 mln zł. W czasie powstania Rząd Narodowy, chcąc zwiększyć emisję, podjął w dniu 29 sierpnia 1831 r. decyzję o podniesieniu funduszy własnych Banku o 5 mln. Operacja ta nie znalazła odzwierciedlenia w dokumentach bankowych. Była ona nieważna, gdyż podjęta została przez rząd powstańczy⁶². W dniu 7 kwietnia 1834 r. postanowieniem królewskim podniesiono tę wartość do 42 mln zł⁶³.

Bilety banknotowe nie były obowiązkowym środkiem płatniczym w Królestwie, nie miały kursu prawnego⁶⁴, co oznaczało, iż nikt nie miał obowiązku przyjmowania biletów. Posiadały natomiast kurs kasowy i można było za ich pomocą opłacać wszystkie świadczenia na rzecz państwa⁶⁵. Banknoty w każdej chwili musiały być wymienne na kruszec. Wymiana ta była stała i miała miejsce nawet w czasie powstania listopadowego. Początkowo wymiany można było dokonać tylko w siedzibie Banku Polskiego w Warszawie. Z czasem wprowadzono wymiennalność w kasach skarbowych wojewódzkich i obwodowych, miejskich, solnych, celnych, podatku konsumpcyjnego i pocztowych⁶⁶.

Emisyjna działalność Banku powiązana była z funkcjonowaniem mennicy otwartej w 1815 r. Po wybuchu powstania listopadowego w grudniu 1830 r. przyłączono mennicę do Banku Polskiego, co usprawniło emisję banknotów. Po upadku powstania w 1832 r. mennicę oddzielono od BP i zaczęto wybijać monety dwujęzyczne, by w 1841 r. rozpocząć likwidację odrębności monetarnej Królestwa. W 1859 r. napisy na banknotach były już tylko w języku rosyjskim⁶⁷.

Sztywnych ram działalności Banku Polskiego w zakresie rozszerzania handlu, kredytu i przemysłu narodowego – określonej tak w art. 1 postanowienia o BP – nie było. Postanowienie o BP zawierało tylko ogólne założenia w tej

---

⁶² L. Gluck, *Bank Polski 1828–1885...*, s. 67.

⁶³ S.A. Kempner, *Bank ...*, s. 83.

⁶⁴ S. Stępek, *Historia gospodarcza...*, s. 185.

⁶⁵ A. Jezierski, *Bank Polski...*, s. 9.

⁶⁶ S. Stępek, *Historia gospodarcza...*, s. 185; T.J. Buczkowski, *Emisja banknotów [w:] Bank Polski 1828–1928...*, s. 82.

⁶⁷ S. Stępek, *Historia gospodarcza...*, s. 133.

kwestii. Miały być one rozwijane w drodze szczegółowych instrukcji wydawanych przez namiestnika na wniosek ministra przychodów i skarbu (art. 45 postanowienia o BP). W taki sposób Bank mógł skutecznie dopasowywać swoje działania do potrzeb kredytowych w kraju⁶⁸. Działalność Banku Polskiego w tym zakresie może być podzielona na działania mające na celu tworzenie i popieranie przemysłu, rozwoju komunikacji oraz czynności zmierzające do udzielania kredytu handlowego i rolniczego⁶⁹. Takie zadania wymagały znacznych środków pieniężnych. Bank Polski uzyskał kapitał zakładowy: w formie pieniężnej – 10 mln zł (w monetach z zapasów skarbowych), 10 mln zł w listach zastawnych Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (art. 3 postanowienia o BP) oraz w postaci cesji pożyczki udzielonej temu towarzystwu⁷⁰ przez rząd (art. 4 postanowienia o BP). Jednocześnie postanowienie przewidywało, iż w sytuacji przekroczenia zakładanej 30-milionowej sumy kapitału wszystkie dalsze zyski stanowiąc będą własność skarbu publicznego (art. 5 postanowienia o BP).

Głównymi czynnościami Banku (art. 6 postanowienia o BP) było przyjmowanie depozytów, sum na przekazy oraz sum na procent od rządu, instytucji i osób prywatnych. Były to niewątpliwie źródła dopływu kapitału do Banku. Najistotniejsze znaczenie miał jednak art. 31 postanowienia, który nakazywał wszystkim kasom publicznym lokować rezerwy kasowe i kapitał tylko w Banku Polskim. Większa ich część, jak depozyty rządowe czy fundusze emerytalne, przekazywana była do BP na dłuższy okres i mogła stanowić narzędzie kredytowe⁷¹.

Szczególnym rodzajem działalności Banku Polskiego było wspieranie przemysłu narodowego. BP nie udzielał jedynie kredytów, ale sam objął funkcję przedsiębiorcy. W 1833 r. Bank objął administrację nad górnictwem krajowym. Do podjętych inwestycji w przemyśle górniczo-hutniczym należało: wybudowanie pieców w Hucie Bankowej, hutach w Starachowicach, Niwece, Blachowni, Pradłach i Rejowie, utworzenie fabryki stali w Berezowie, kopalni węgla w Dąbrowie, odlewni w Parszowie, warsztatów w Białogoni, Bobrze, Suchedniowie, hut cynkowych w Dąbrowie, Niemcach i Niwce, walcowni cynku w Sławkowie. Po doinwestowaniu górnictwa w 1843 r. ponownie przeszło ono pod zarząd wydziału górnictwa.

Bank Polski udzielał kredytów przedsiębiorcom prywatnym. Przykładem może być przyznanie środków na założenie fabryki w Żyrardowie. W sytuacji problemów ekonomicznych takich przedsięwzięć Bank Polski przejmował ich

---

⁶⁸ T.J. Buczkowski, *Charakterystyka statutu...*, s. 57.

⁶⁹ Podział ten został przyjęty za S.A. Kempner, *Bank ...*, s. 82.

⁷⁰ T.J. Buczkowski, *Charakterystyka statutu...*, s. 57.

⁷¹ *Ibidem*.

administrowanie lub też nabywał własność. Przykładem może być zakup Żyrardowa, Starachowic, Ostrowca czy Młyna Parowego w Solcu. Bank popierał ponadto przemysł sukienniczy. Można spotkać się z opinią, że cały ówczesny przemysł Królestwa Polskiego znajdował się pod protektorem BP⁷².

Bank Polski wspierał rolnictwo. Służyły temu instrumenty finansowe w postaci kredytów i pożyczek terminowych, pożyczek hipotecznych, a także specjalnych zaliczeń na zakup inwentarza i maszyn⁷³.

Bank Polski i Komisja Spraw Wewnętrznych i Policji zawarły w dniu 23 lipca 1829 r. układ dotyczący udzielenia pożyczki na budowę sześciu głównych traktów w kraju. Budowę zająć miał się sam bank. W ten sposób powstał trakt Krakowski, Wołyńsko-Śląski, Fabryczny, Uściłuski, Toruński, Białostocki oraz dwie drogi z Piaseczna do Mniszewa i z Jędrzejewa do Wodzisławia. Obok dróg bitych BP przejął od rządu budowę Kanału Augustowskiego, którą ukończył w 1844 r.⁷⁴

7. Likwidacja Banku Polskiego

Sytuacja Banku Polskiego była bardzo mocno powiązana z warunkami politycznymi w Królestwie Polskim. Władze rosyjskie zmierzały – co było procesem rozłożonym w czasie, ale konsekwentnie realizowanym – do znoszenia odrębności ustrojowej i instytucjonalnej Królestwa. Zabiegi te nie ominęły BP. Widocznym tego przykładem była rusyfikacja kierownictwa Banku. Rozpoczęła się ona powołaniem w 1840 r. na stanowiska dyrektorów dwóch Rosjan: Engelhardta i Korostwcewa (ten pierwszy w 1855 r. został awansowany na wiceprezesa). W maju 1864 r. prezesem banku został po raz pierwszy Rosjanin – Aleksander Kruze, który pełnił ten urząd do 1870 r. Był to okres zdecydowanej unifikacji i rusyfikacji⁷⁵. Miało to duże znaczenie, gdyż do tego momentu udawało się BP zachować odrębność, wyrażającą się m.in. w tym, iż urzędnicy Banku byli Polakami.

Władze rosyjskie podejmowały stanowcze kroki mające na celu ograniczanie Banku Polskiego w jego kompetencjach. Po stłumieniu powstania listopadowego w styczniu 1832 r. odebrano BP władzę nad mennicą otrzymaną w zarząd w grudniu 1830 r. od władz powstańczych. Dnia 3 września 1841 r.

---

⁷² S.A. Kempner, *Bank...*, s. 82 i 83.

⁷³ T.J. Buczkowski, *Operacje kredytowe [w:] Bank Polski 1828–1928...*, s. 119.

⁷⁴ Szczegółowy opis inwestycji: H. Radziszewski, *Bank...*, s. 65–104; T.J. Buczkowski, *Operacje kredytowe...*, s. 111–121; S.A. Kempner, *Bank...*, s. 82–84; L. Gluck, *Bank Polski 1828–1885...*, s. 72–88.

⁷⁵ L. Gluck, *Bank Polski 1828–1885...*, s. 95.

wprowadzono, ukaz zakładający unifikację wagi i jednostki monetarnej z cesarstwem. W związku z tym nakazano wypuszczać banknoty z podwójnymi napisami: polskimi i rosyjskimi, a od roku 1859 już tylko rosyjskimi.

Najpoważniejsze w skutkach dla Banku Polskiego było ostateczne odebranie mu w maju 1870 r. przywileju emisyjnego. Z tą datą stał się BP instytucją jedynie depozytową i kredytową. Bank funkcjonował jeszcze przez 15 lat, choć jego znaczenie dla gospodarki było znikome. Uchwałą Rady Państwa z dnia 3 czerwca 1885 r. przekształcono Bank Polski w Warszawie w kantor warszawski rosyjskiego Banku Państwa, a filie BP – w oddziały tego banku. Nakazano BP przekazać nieruchomości i cały majątek ruchomy rosyjskiemu bankowi⁷⁶. Był to koniec działalności Banku Polskiego.

7. Podsumowanie

Powstanie i działalność Banku Polskiego w latach 1828–1885 były ważnym rozdziałem w historii polskiej bankowości. Bank ten – nazywany historycznym poprzednikiem Narodowego Banku Polskiego – posiadał szerokie kompetencje, które wykorzystywał w miarę ówczesnych możliwości politycznych i gospodarczych. Bank prowadził działalność emisyjną, która charakterystyczna jest dla współczesnych banków centralnych, a ponadto realizował skutecznie swoje zadania z zakresu działalności kredytowej. Należy zauważyć, że BP szczególnie w tej ostatniej sferze swojej aktywności wykazywał się dużym zaangażowaniem organizacyjnym i finansowym.

Była to instytucja realnie wspierająca rozwój polskiego przemysłu i rolnictwa. Bank Polski stał się – obok Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego – wiodącą instytucją finansową Królestwa Polskiego.

ORIGIN, ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF THE POLISH BANK FROM 1828 TO 1885

Summary

The establishment and activity of the Polish Bank (Bank Polski) in the years 1828–1885 were a very important chapter in the history of the Polish banking. That bank – called the historic predecessor of the Polish National Bank – had extensive competences that it used according to political and economic possibilities of the time. The bank carried out issuing activities that feature contemporary central banks, and additionally, it implemented effectively its tasks concerning crediting activity. Art. 1 of the decision on establishment of the PB from 29 January 1828 provided

---

⁷⁶ H. Radziszewski, *Bank...*, s. 209; T.J. Buczkowski, *Próby reorganizacji [w:] Bank Polski 1828–1928...*, s. 131; L. Gluck, *Bank Polski 1828–1885...*, s. 131–136.

that the goal of the Bank was to meet the public debt, as well as extension of trade, credit, and national industry. It should be noted that especially in the last field of its activity, the PB showed great concern in relation to organization and finances.

The Polish Bank became – alongside the Land Credit Association (Towarzystwo Kredytowe Ziemskie) – the leading financial institution of the Kingdom of Poland.